

Deseta naučna konferencija sa međunarodnim učešćem
**STRADANJE SRBA, JEVREJA, ROMA I OSTALIH
NA TERITORIJI BIVŠE JUGOSLAVIJE**

**ZBORNİK RADOVA
Knjiga 1**

27. januar 2023. Beograd

Tenth Scientific Conference with International Participation
**SUFFERING OF SERBS, JEWS, ROMA AND
OTHERS IN THE FORMER YUGOSLAVIA**

**PROCEEDINGS
Volume 1**

January 27th 2023, Belgrade

Fakultet za informacione tehnologije i inženjerstvo
Univerzitet „Union-Nikola Tesla“, Beograd

Fakultet za poslovne studije i pravo
Univerzitet „Union-Nikola Tesla“, Beograd

Institut za srpsku kulturu
Priština - Leposavić

Fakultet za poslovne studije i pravo
Fakultet za informacione tehnologije i inženjerstvo
Univerziteta „Union - Nikola Tesla“, Beograd
Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić

Deseta naučna konferencija sa međunarodnim učešćem

**STRADANJE SRBA, JEVREJA,
ROMA I OSTALIH NA TERITORIJI
BIVŠE JUGOSLAVIJE**

Zbornik radova

Knjiga 1

Beograd, Republika Srbija 2023

Izdavač

Fakultet za poslovne studije i pravo,
Univerzitet „Union – Nikola Tesla“, Beograd, Republika Srbija

Suizdavači

Fakultet za informacione tehnologije i inženjerstvo,
Univerzitet „Union – Nikola Tesla“, Beograd, Republika Srbija
Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić

Za izdavača

Prof. dr Milan Radosavljević, dekan Fakulteta za poslovne studije i pravo

Odgovorni urednici

Prof. emeritus dr Života Radosavljević,
Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerziteta „Union – Nikola Tesla“ u Beogradu, Srbija

Prof. dr Dragan Tančić,

Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija

Doc. dr Viktorija Rjapuhina,

Institut za srpski jezik i komunikacije,
Belgorodski državni tehnološki univerzitet Šuhov, Rusija

Dizajn korica

Pavle Nikolić

Priprema za štampu

Dušan Stamenović

Štampa

Štamparija Draslar List, Beograd

Godina

2023.

Tiraž: 100

Redakcija

Fakultet za poslovne studije i pravo,
Jurija Gagarina 149A, Staro sajmište 29
11070 Novi Beograd
Telefon: +381 11 31 31 246
mejl: holokaust.sajmiste@fsp.edu.rs
www.fsp.edu.rs

ISBN 978-86-6102-116-9

Faculty for Business Studies and Law in Belgrade
Faculty for Information Technology and Engineering
University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade
Institute for Serbian Culture Priština - Leposavić

*The Tenth Scientific Conference
with International Participation*

**SUFFERING OF SERBS, JEWS,
ROMA AND OTHERS IN THE FORMER
YUGOSLAVIA**

Proceedings

Volume 1

Belgrade, Republic of Serbia, 2023

NAUČNI ODBOR SCIENTIFIC COMMITTEE

1. Prof. dr Milan Radosavljević, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
2. Prof. dr Maja Anđelković, Fakultet za informacione tehnologije i inženjerstvo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Information Technology and Engineering, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
3. Prof. dr Milan Milošević, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
4. Prof. dr Branko Tešanović, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
5. Prof. dr Božidar Forca, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
6. Prof. dr Željko Simić, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
7. Prof. dr Miodrag Gordić, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
8. Prof. dr Dragoljub Sekulović, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
9. Prof. dr Dragana Radosavljević, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
10. Prof. dr Ana Opačić, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
11. Prof. dr Zoran Pešić, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
12. Prof. dr Milan Vemić, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
13. Prof. dr Suzana Pajić, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
14. Prof. dr Vera Krmpot, Fakultet za informacione tehnologije i inženjerstvo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Information Technology and Engineering, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia

SUFFERING OF SERBS, JEWS, ROMA AND OTHERS IN THE FORMER YUGOSLAVIA
The Tenth Scientific Conference with International Participation
(Book of Proceedings)

15. Doc. dr Jovan Šarac, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
16. Doc. dr Dragana Barjaktarević, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
17. Doc. dr Milijana Danevska, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
18. Doc. dr Vladan Stanković, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
19. Doc. dr Jovana Tomić, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
20. Doc. dr Mirza Totić, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
21. Doc. dr Vinko Pandurević, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
22. Doc. dr Zvezdan Radojković, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
23. Prof. dr Dragan Tančić, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
24. dr Jasmina Ahmetagić, naučni savetnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
25. dr Dragana Janjić, naučni savetnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
26. dr Marija Jeftimijević Mihajlović, viši naučni saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
27. dr Vesna Zarković, viši naučni saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
28. dr Ivan Becić, viši naučni saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
29. dr Ivana Ženarju Rajović, viši naučni saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
30. dr Mirjana Bečejski, naučni saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
31. dr Ana Stišović Milovanović, naučni saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
32. dr Zvezdana Elezović, naučni saradnik, Institut za srpsku kulturu, Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
33. dr Aleksandar Pavlović, naučni saradnik, Institut za srpsku kulturu, Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia

STRADANJE SRBA, JEVREJA, ROMA I OSTALIH NA TERITORIJI BIVŠE JUGOSLAVIJE

Deseta naučna konferencija sa međunarodnim učešćem

(Zbornik radova)

34. Prof. dr Olja Arsenijević, Institut za srpsku kulturu, Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
35. Prof. dr Edita Kastarović, Fakultetu za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, Beograd, Srbija / Faculty of Business Economics and Entrepreneurship, Belgrade, Serbia
36. Prof. dr Božidar Otašević, Kriminalističko – policijski univerzitet, Beograd, Srbija / University of Criminal Investigation and Police Studies, Belgrade, Serbia
37. Prof. dr Balša Kaščelan, Pravni Fakultet, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, Crna Gora / Faculty of Law, University of Montenegro, Podgorica, Montenegro
38. Prof. dr Vanda Božić, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Univerzitet „Privredna Akademija“, Novi Sad, Srbija / Faculty of Law for Commerce and Judiciary, University „Business Academy“, Novi Sad, Serbia
39. Prof. dr Marko Milović, Pravni fakultet, Megatrend Univerzitet, Beograd, Srbija / Faculty of Law, Megatrend University, Belgrade, Serbia
40. Prof. dr Yuriy Doroshenko, Fakultet za ekonomiju i menadžment, Belgorodski državni tehnološki univerzitet Šukov, Belgorod, Rusija / Institute of Economics and Management, Belgorod State Technological University named after V.G. Shukov, Belgorod, Russia
41. Prof. dr Alexios Panagopoulos, Međunarodna slovenske akademije nauka, obrazovanja, umetnosti i kulture, Moskva, Rusija / International Slavic Academy of Sciences, Education, Arts & Culture, Moscow, Russia
42. Prof. dr Cvetko Smilevski, Poslovna akademija Smilevski, Skoplje, Republika Severna Makedonija / Business Academy Smilevski, Skopje, Republic of North Macedonia
43. Prof. dr Polona Šprajc, Fakultet organizacionih nauka, Univerzitet u Mariboru, Slovenija / Faculty of Organizational Sciences, University of Maribor, Slovenia
44. Prof. dr Almin Dautbegović, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, Bosna i Hercegovina / Faculty of Criminology, Criminology and Security Studies, University in Sarajevo, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
45. Prof. dr Boris Damjanović, Banja Luka Koledž, Banja Luka, Bosna i Hercegovina / Banja Luka College, Banja Luka, Bosnia and Herzegovina
46. Doc. dr Aleksandra Karceva, Centar za rusko-slovensku međukulturnu interakciju, „Univerzitet pri Interparlamentarnoj skupštini EurAsEc“, Sankt Peterburg, Rusija / Center for Russian-Slavic Intercultural Interaction, «University under the Interparliamentary Assembly of EurAsEc», Saint Petersburg, Russia
47. Doc. dr Tatyana Sobolieva, Kijevski nacionalni ekonomski univerzitet Vadim Getman, Kijev, Ukrajina / State Higher Education Establishment Vadym Hetman Kyiv National Economic University, Kyiv, Ukraine
48. Doc. dr Marjan Marjanović, Institut za procjenu rizika i kritičnu infrastrukturu, Podgorica, Crna Gora / Institute for risk assessment and critical infrastructure Podgorica, Montenegro
49. Doc. dr Sergej Uljanov, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Beograd, Srbija / Ministry of Interior, Belgrade, Serbia
50. dr Danijel Vojak, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, Hrvatska / The Institute of Social Sciences “Ivo Pilar”, Zagreb, Croatia
51. dr Veljko Đurić Mišina, istoričar, Beograd, Srbija / historian, Belgrade, Serbia
52. dr Nenad Antonijević, istoričar, muzejski savetnik, Beograd, Srbija / historian, museum advisor, Belgrade, Serbia

SADRŽAJ / CONTENT

NAUČNI ODBOR SCIENTIFIC COMMITTEE	5
ORGANIZACIONI ODBOR ORGANISING COMMITTEE	9
PREDGOVOR.....	15
FOREWORD.....	23
БОСНА КАО ЗЕМЉА МРЖЊЕ: КАРАХАСАНОВ ДИЈАЛОГ С АНДРИЋЕМ.....	31
BOSNIA AS A COUNTRY OF HATE: KARAHASAN'S DIALOGUE WITH IVO ANDRIĆ	33
<i>Јасмина Ахмеџаџић</i>	
ДОПРИНОС НИРНБЕРШКЕ ПРЕСУДЕ НА РАЗВОЈ МЕЂУНАРОДНОГ ПРАВА.....	45
THE CONTRIBUTION OF THE NUREMBERG JUDGMENT TO THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL LAW.....	47
<i>Рајомир Анђионових, Стефан Љубинковић</i>	
УЋЕНЈЕ О HOЛОКАУСТУ СА ЦИЉЕМ RАЗВОЈА КРИТИЧКОГ МИШЉЕНЈА МЛАДИХ	57
LEARNING ABOUT THE HOLOCAUST WITH THE OBJECTIVE OF DEVELOPING CRITICAL THINKING IN YOUTH.....	59
<i>Олја Арсенијевић, Јасмина Арсенијевић, Ненад Перич</i>	
LOGORI U БЕОГРАДУ U DRUGOM SVETSKOM RATU	67
CAMPS IN BELGRADE DURING THE SECOND WORLD WAR.....	69
<i>Ivan M. Becić</i>	
ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ГЕНОЦИДА У СЕЛУ ВЕЛИКА 28. ЈУЛА 1944. ГОДИНЕ.....	93
CONTRIBUTION TO THE STUDY OF THE GENOCIDE IN VELIKA VILLAGE, 28th of JULY 1944.....	95
<i>Миодраг Брковић, Љубиша Пауновић</i>	

HOLOKAUST U SVETLU PRAVA, PRAVDE I PRAŠTANJA.....	105
HOLOCAUST IN THE LIGHT OF LAW, JUSTICE AND FORGIVENESS	107
<i>Predrag Dedeić</i>	
AN EXAMPLE TO LEARN FROM: SOVIET PROPAGANDA ON CIVILIAN SUFFERING IN YUGOSLAVIA IN 1941-MAY 1942	119
ПРИМЕР ИЗ КОЈЕГ ТРЕБА УЧИТИ: СОВЈЕТСКА ПРОПАГАНДА О ЦИВИЛНОМ СТРАДАЊУ У ЈУГОСЛАВИЈИ 1941-МАЈА 1942.....	121
<i>Kiril Feferman</i>	
HOLOKAUST – GENOCID DVADESETOG VEKA	131
HOLOCAUST - GENOCIDE OF THE TWENTIETH CENTURY	133
<i>Aleksandra Gajdobranski, Milan Janković, Vera Krmpot</i>	
СТРАТИШТА СРБА У НЕЗАВИСНОЈ ДРЖАВИ ХРВАТСКОЈ	143
THE KILLING PLACES OF SERBS IN THE INDEPENDENT STATE OF CROATIA	144
<i>Божо Грдић</i>	
НИВОИ, МОДЕЛИ, ПЕРИОДИЗАЦИЈА И ИДЕОЛОГИЈА ЗАТИРАЊА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ У ЈУГОСЛОВЕНСКИМ ОКВИРИМА ИЗ ХАГИОГРАФСКЕ ПЕРСПЕКТИВЕ.....	155
LEVELS, MODELS, PERIODIZATION AND IDEOLOGY OF THE SUPPRESSION OF THE SERBIAN ORTHODOX CHURCH IN THE YUGOSLAVIAN FRAMEWORK FROM THE HAGIOGRAPHIC PERSPECTIVE	157
<i>Горан М. Јанићијевић, Драјана Ј. Јањић</i>	
ПОЕТИКА ПАТЊЕ У ПРИПОВЕЦИ „ЗЛАТЕ ИЗ СЛАТИНЕ“ ГРИГОРИЈА БОЖОВИЋА	189
POETICS OF SUFFERING IN THE STORY “ZLATE IZ SLATINE” BY GRIGORIJE VOŽOVIĆ.....	191
<i>Марија С. Јефџимијевић Михајловић, Мирјана Бечејски</i>	

POLOŽAJ I STRADANJE JEVREJA U JUGOSLAVIJI ZA VREME DRUGOG SVETSKOG RATA	203
THE POSITION AND SUFFERING OF THE JEWS IN YUGOSLAVIA DURING THE SECOND WORLD WAR	205
<i>Adriana Jović-Bogdanović, Milan Janković, Vladana Lilić</i>	
О ВЕЧНОМ ПРИСУСТВУ ЗЛА (ПРИЛОГ СЕЋАЊУ НА ЖИВОТ И ДЕЛО ЂОРЂА ЛЕБОВИЋА)	213
ABOUT THE ETERNAL PRESENCE OF EVIL (AN ADDITION TO THE REMEMBRANCE OF THE LIFE AND WORK OF ĐORĐE LEOVIĆ)	215
<i>Јасмина П. Кнежевић</i>	
„DIKTAT POBEDE“ – OBRAZOVNI PROJEKAT RUSKE FEDERACIJE U CILJU POBOLJŠANJA ISTORIJSKE PISMENOSTI NACIJE	225
“VICTORY DICTATION” – AN EDUCATIONAL PROJECT OF THE RUSSIAN FEDERATION AIMED TO IMPROVE THE HISTORICAL LITERACY OF THE NATION	227
<i>Vladana Lilić, Adriana Jović-Bogdanović, Bojana Burić - Mutavčić</i>	
KRIVIČNO PRAVNO GONJENJE GOVORA MRŽNJE U SLOVENIJI – ANALIZA TUŽILAČKE PRAKSE	237
CRIMINAL PROSECUTION OF HATE SPEECH IN SLOVENIA – ANALYSIS OF PROSECUTOR’S PRACTICE	239
<i>Ana Matović, Milan Milošević</i>	
WANNSEE CONFERENCE AND HOLOCAUST	249
VANZEJSKA KONFERENCIJA I HOLOKAUST	251
<i>Branislav Milosavljević, Sergej Uljanov</i>	
СТРАДАЊЕ СРБА ВОЗУЋЕ У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ – ЗАБОРАВЉЕНИ ЗЛОЧИНИ	259
THE SUFFERING OF SERBS FROM VOZUĆE IN THE SECOND WORLD WAR - A FORGOTTEN CRIME	261
<i>Анаџолиј Миловановић</i>	
СТРАДАЊЕ СРБА С ДРУГЕ СТРАНЕ ДРИНЕ – КОНТИНУИТЕТ ЗЛОЧИНА КОЈИ НЕ ПРЕСТАЈЕ	273

SUFFERING OF SERBS ON THE OTHER SIDE OF THE DRINA – CONTINUITY OF CRIMES THAT DOES NOT STOP	275
<i>Марко Миловић</i>	
STARO SAJMIŠTE OD „OGLEDALA MATERIJALNE KULTURE I BLAGOSTANJA“ DO LOGORA SMRTI U DRUGOM SVETSKOM RATU	287
OLD FAIRGROUND FROM A “MIRROR OF MATERIAL CULTURE AND WELFARE” TO A DEATH CAMP DURING WORLD WAR II	289
<i>Ena Mirković</i>	
ЛЕТ У ЈАМУ – ПРЕБИЛОВЦИ У СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ	299
THE FLIGHT INTO THE PIT - PREBILOVCI IN SERBIAN LITERATURE	301
<i>Ана Мумовић, Сена Михаиловић Милошевић</i>	
ЗЛОЧИНИ БУГАРА НАД СРБИМА У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ ОД 1915. ДО 1918. ГОДИНЕ	313
THE BULGARIAN CRIMES AGAINST THE SERBS IN THE FIRST WORLD WAR FROM 1915. TO 1918.	315
<i>Милан Николајевић, Драгољуб Секуловић, Божидар Форца</i>	
NEFORMALNO UČENJE O HOLAKUSTU I STRDANJU SRBA ТОКОМ DRUGOG SVETSKOG RATA	331
INFORMAL LEARNING ABOUT THE HOLOCAUST AND THE SUFFERING OF SERBS DURING WORLD WAR II	333
<i>Маја Nikolova</i>	
ИТАЛИЈАНСКА ОКУПАЦИОНА ВЛАСТ И ВЕЛИКОАЛБАНСКЕ ТЕЖЊЕ ПЛАВСКО ГУСИЊСКИХ МУСЛИМАНА У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ	345
THE ITALIAN OCCUPATION AUTHORITY AND GREATER ALBANIAN ASPIRATIONS OF THE MUSLIMS OF THE PLAV GUSINJ REGION IN THE SECOND WORLD WAR.	347
<i>Божидар Б. Оџашевић, Бранислав Оџашевић</i>	
GRČKI JEVIJEI, HOLOKAUST I LJUDSKA PRAVA	365
GREEK JEWS, THE HOLOCAUST AND HUMAN RIGHTS	366
<i>Alexios Panagopoulos</i>	

UČENJE O HOLOKAUSTU SA CILJEM RAZVOJA KRITIČKOG MIŠLJENJA MLADIH

Olja Arsenijević

Institut za srpsku kulturu Priština – Leposvić, Republika Srbija;
arsenijevicolja@gmail.com

Jasmina Arsenijević

Visoka škola za obrazovanje vaspitača, Kikinda; Republika Srbija;
arsenijevicjasmina@gmail.com

Nenad Perić

Institut za srpsku kulturu Priština – Leposvić, Republika Srbija;
nesaperic@hotmail.com

Apstrakt: „Zajedno smo posvećeni promovisanju istraživanja Holokausta i svih njegovih dimenzija. Promovisaćemo obrazovanje o holokaustu u školama i na univerzitetima, u zajednici i drugim institucijama.“- Član 5. Stokholmske deklaracije 2000. Holokaust je bio prelomni događaj u ljudskoj istoriji koji je prešao geografske granice i uticao na sve segmente pogođenih društava. Decenijama kasnije, društva se još uvek bore sa sećanjima i bave se istorijskim izvorima o holokaustu u preplitanju savremene stvarnosti. Podučavanje i učenje o Holokaustu nudi priliku da se podstakne kritičko razmišljanje i društvena svest, kao i lični rast, a ovo ogromno polje može biti izazov za edukatore zbog svoje traumatične prirode, širokih dimenzija i izloženosti mračnijoj ljudskoj dinamici, uključujući rasizam. i antisemitizam.

Zahvaljujući stručnosti svojih međunarodnih delegata, IHRA je jedina u stanju da proizvede sveobuhvatne preporuke za podučavanje i učenje o Holokaustu. Ovo polje se proširilo u smislu profesionalizma i institucionalizacije, ali istovremeno postaje sve globalnije. Članovi IHRA donose nova istorijska otkrića i jasniji akcenat u obrazovanju i istraživanju Holokausta, kao i u očuvanje sećanja na njega. Ipak, pregled empirijskog istraživanja o podučavanju i učenju o holokaustu od strane

IHRA izaziva određene zabrinutosti. Izazovi u vezi sa podučavanjem i učenjem o holokaustu uključuju velike praznine u znanju i razumevanju pogroma. Ažurirane preporuke IHRA pružaju okvir za podučavanje i učenje o Holokaustu za kreatore politike, praktičare i nastavnike. Ne radi se o jednoznačnim ciljevima koje treba u potpunosti realizovati, već o smernicama i pristupima koje nastavnici i drugi pedagozi i kreatori politike mogu da unaprede svojim zajedničkim naporima. Cilj ovog rada je da predstavi ažurirane preporuke verzija originalnih IHRA smernica za podučavanje o holokaustu, doprinoseći održivom dijalogu između akademika, i drugih važnih činilaca uključenih u savremeno učenje o Holokaustu. Ono što je važno u ovim preporukama jeste pomoć svim edukatorima da lakše šire znanje o Holokaustu, da osveste postojanje antisemitizma u modernom svetu, da kreiraju okruženje u kojem će učenici biti podsticani da razvijaju kritičko mišljenje, ne samo o Holokaustu, nego o svakoj vrsti netrpeljivosti i genocida.

Ključne reči: *IHRA, holokaust, nacionalni konteksti, kritičko razmišljanje.*

LEARNING ABOUT THE HOLOCAUST WITH THE OBJECTIVE OF DEVELOPING CRITICAL THINKING IN YOUTH

Olja Arsenijević

Institute for Serbian Culture Pristina–Leposavic, Republic of Serbia;
arsenijevicolja@gmail.com

Jasmina Arsenijević

Preschool Teacher Training College of Applied Studies; Republic of Serbia;
arsenijevicjasmina@gmail.com

Nenad Perić

Institute for Serbian Culture Pristina–Leposavic, Republic of Serbia;
nesaperic@hotmail.com

Abstract: *“Together we are committed to promoting Holocaust research and all its dimensions. We will promote education about the Holocaust in schools and universities, in the community and other institutions.” - Article 5 of the Stockholm Declaration 2000. Decades later, societies are still grappling with memories and dealing with historical sources about the Holocaust in the interweaving of contemporary realities. Teaching and learning about the Holocaust offers opportunities to foster critical thinking and social awareness, as well as personal growth, and this vast field can be challenging for educators because of its traumatic nature, broad dimensions, and exposure to darker human dynamics, including racism and antisemitism.*

Thanks to the expertise of its international delegates, IHRA is the only one able to produce comprehensive recommendations for teaching and learning about the Holocaust. This field has expanded in terms of professionalism and institutionalization, but at the same time it is becoming more global. IHRA members bring new historical discoveries and a clearer focus to Holocaust education and research, as well as preservation of its memory. Nevertheless, the IHRA’s review of empirical research on teaching and learning about the Holocaust raises some concerns. Challenges related to teaching and learning about the Holocaust include large gaps in knowledge and understanding of the pogrom. The updated IHRA recommendations provide a framework for teaching and learning about the

Holocaust for policy makers, practitioners and teachers. These are not unambiguous goals that should be fully realized, but guidelines and approaches that teachers and other pedagogues and policy makers can improve through their joint efforts. The aim of this paper is to present an updated recommended version of the original IHRA guidelines for teaching about the Holocaust, contributing to a sustained dialogue between academics, and other important actors involved in contemporary Holocaust learning. What is important in these recommendations is to help all educators to more easily spread knowledge about the Holocaust, to raise awareness of the existence of anti-Semitism in the modern world, to create an environment in which students will be encouraged to develop critical thinking, not only about the Holocaust, but about every kind of intolerance and genocide.

Key word: *IHRA, Holocaust, national contexts, critical thinking.*

UVOD

U Štokholmskoj deklaraciji piše da će se podsticati „poučavanje o holokaustu u školama, na univerzitetima i drugim ustanovama“ (<https://www.holocaustremembrance.com/sr/about-us/stokkholmska-deklaracija>). Ovom deklaracijom na Međunarodnom forumu o Holokaustu u Stokholmu, između ostalog, članice IHRA obavezale su se i na sećanje žrtava, kao i na rasvetljavanje senke holokausta. „Obavezujemo se da ćemo poučavawe holokausta u svim njegovim dimenzijama. Obavezujemo se da ćemo se sećati žrtava holokausta i odavati počast onima koji su mu se suprotstavili. Podržavaćemo u svojim zemljama primerene načine sećanja na holokaust, uključujući obeležavanje Dana sećanja na holokaust. Obavezujemo se da ćemo rasvetljavati senke holokausta koje su još uvek skrivene. Preduzimaćemo sve potrebne korake da se omogući otaranje arhiva, kako bi svi dokumenti koji se odnose na holokaust bili dostupni istraživačima.“ (IHRA, 2000)

Ipak, i posle 23 godine od usvajanja deklaracije, nailazimo na poricanje holokausta, na veliku neujednačenost u poučavanju o holokaustu, kao i na tradicionalne načine učenja, koji nisu bliski mladim generacijama.

Kako bi se učenje približilo „digitalnim urođenicima“, neophodno je da se o holokaustu progovori njihovim jezikom, na način koji razumeju i koji će kod njih razviti kritičko razmišljanje, ne samo o holokaustu, nego i o svim vidovima netrpeljivosti (rasne, verske, nacionalne...).

U fokusu poučavanja i učenja o holokaustu su diskriminacija, progon i ubijanje Jevreja, kao i genocid nad njima, koji je sprovodio nacionalsocijalistički režim sa svojim kolaboracionistima. Važno je, međutim, mladim generacijama govoriti i o nacističkim zločinima protiv nejevrejskih žrtava, kako bi razumeli njihovu veličinu i širinu. S obzirom na činjenicu da su se nacistička agresija i progoni iz Evrope proširili i u Severnu Afriku, poučavanje i učenje o holokaustu uključuje u sebe i edukaciju o odnosu prema severnoafričkim žrtvama (<https://www.osce.org/odihr/470709>).

U Srbiji je uporedo potrebno poučavati i učiti i o genocidu nad Srbima i Romima, što podrazumeva i specifična znanja o istoriji oba naroda. Kada je reč o Romima, važno je govoriti i o nacističkoj politici istrebljenja, koja je zasnovana na rasnoj ideologiji (<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000248071>).

ZAŠTO POUČAVATI I UČITI O HOLOKAUSTU

Poučavanje i učenje o holokaustu je dobra osnova za razvoj kritičkog mišljenja, društvene svesti i ličnog razvoja. Holokaust je prelomni trenutak u ljudskoj istoriji. On je premašuje državne granice i utiče na sve segmente društva u kontekstu Drugog svetskog rata.

Godinama nakon završetka Drugog svetskog rata društva se suočavaju sa savremenim izazovima poput antisemitizma i ksenofobije, genocida koji su još uvek prisutni u svetu i kod nas, izbegličkim krizama i urušavanjem demokratskih normi i vrednosti.

Holokaust je bio jedinstven događaj u vremenu i prostoru koji su počinili i pojedinci i grupe. Ova činjenica upućuje na postavljanje ključnog pitanja o kolektivnoj i individualnoj odgovornosti, kao i o strukturni društvenih normi koje mogu postati nebezbedne za pojedine grupe ljudi i društvo u celini.

Može se izdvojiti sedam ključnih razloga za poučavanje i učenje o holokaustu:

Holokaust je bio događaj bez presedana u ljudskoj istoriji, sa namerom da istrebi Jevreje i uništi njihovu kulturu. Upravo zato je iz korena promenio temelje ljudskih vrednosti.

Poučavanje i učenje o holokaustu daje mogućnost da se genocid objasni kao proces koji je moguće srećiti ili mu se suprotstaviti, te da to nije spontana ili neizbežna pojava. Upravo je holokaust dokaz da država može kroz duži vremenski period svoje strukture, postupke i tehničko znanje, te pojedine delove društva i politike da upotrebi kako bi dovela do diskriminacije i genocida.

Proučavanje istorije holokausta omogućava oslikavanje uloge istorijskih, društvenih, političkih i državnih činilaca pri urušavanju demokratskih vrednosti i ljudskih prava. Upravo ovakav vid proučavanja omogućuje učenicima da razumeju mehanizme i procese koji vode ka genocidu. Takođe im daje mogućnost da dublje razmisle o ulozi države i demokratskih institucija. Na taj način će i sami moći da prepoznaju okolnosti koje ugrožavaju ili urušavaju te strukture, kao i o svojoj ulozi i odgovornosti za očuvanje tih načela, kako bi sprečili kršenje ljudskih prava.

Poučavanje i učenje o holokaustu je dobra osnova za analizu odluka i mera, čije su se razmere počele širiti i zaoštavati, koje su određeni ljudi ili grupe ljudi donosili i sprovodili. To je ujedno i opomena na posledice koje odluke mogu proizvesti, bilo kratkoročno ili dugoročno.

Takođe, učenje o holokaustu osposobljava učenike da kritičnije posmatraju i vrednuju umetničke prikaze holokausta i na taj način smanje mogućnost za manipulaciju.

Proučavanje antisemitizma u kontekstu nacističke ideologije omogućava da se rasvetle pojave i posledice predrasuda, stereotipa, ksenofobije i rasizma.

Učenici se motivišu da se sećaju žrtava holokausta i da to sećanje postane deo njihove kulturne prakse.

ŠTA UČITI O HOLOKAUSTU

Poučavanje i učenje o holokaustu se razlikuje u zavisnosti od nacionalnih okolnosti. Upravo one utiču na odluke o tome koja je sve pitanja potrebno postaviti, na šta je potrebno staviti veći akcenat, šta dublje proučavati i istraživati.

Bez obzira na različitosti, holokaustu je potrebno posvetiti dovoljno vremena, kako bi učenici mogli na četiri ključna pitanja da odgovore kroz istraživanja, dublju analizu i daju kritički osvrt na čitav period, kao i na njegov uticaj na dalji razvoj ljudske istorije.

Četiri ključna pitanja su:

Koje su istorijske okolnosti i ključne faze ovog genocida?

Zašto i kako su ljudi učestvovali u zločinima ili bili povezani sa njima?

Kako su se prema progonu i ubistvima odnosili sami Jevreji?

Zašto i na koji način su se pojedini ljudi suprotstavili ovom događaju?

Da bi se na sva ova pitanja moglo odgovoriti dubinski i da bi se ona mogla kritički razmotriti neophodno je istražiti: evropski antisemitizam, razvoj antisemitizma i rasizma, kao i uticaj Prvog svetskog rata. Uspon nacizma podrazumeva proučavanje Jevreja u nacističkoj ideologiji i propagandi, odnos nemačkog društva prema nacizmu, pre i nakon dolaska na vlast, svetski odnos prema nacističkoj vlasti i politici. Analiza uticaja rata na progon Jevreja, otpora i rešavanje problema, odluke o istrebljenju evropskih Jevreja i uloge koncentracionih logora u konačnom rešenju neophodno je proučavati u kontekstu Drugo svetskog rata. Ništa manje značajno nije ni istraživanje perioda odmah nakon rata, kako bi se vido položaj preživelih i tranziciona pravda (<https://www.holocaustremembrance.com/resources/publications/mass-murder-people-disabilities-and-holocaust>).

Ovako kompleksan pristup temi omogućava konceptualno razumevanje, što je veoma značajno za kritički način mišljenja.

KAKO POUČAVATI I UČITI O HOLOKAUSTU

Ne postoji jedinstvena metodika za poučavanje i učenje ovako složene teme. IHRA je postavila krovna načela, među kojima su:

- poučavanje o holokaustu može biti uspešno, ne treba se plašiti govoriti o njemu,
- važno je biti precizan pri upotrebi jezika i određenju termina *holokaust*,
- neophodno je temu obrađivati široko i staviti je u istorijski okvir.

Kao što je u uvodu rečeno, veoma je važno naći dobar način za prilaz mladim ljudima, kao i medij za učenje.

Trebalo bi kreirati otvorenu klimu u kojoj će učnici moći slobodno da iskažu svoje mišljenje, u kojem će ih profesori podsticati da postavljaju pitanja i da raspravljaju o svojim razmišljanjima bez bojazni od ismevanja i kritike.

Kako bi „digitalni urođenici“ što bolje razumeli problem učenja, od presudnog značaja može biti korišćenje savremenih tehnologija i načina komunikacije. Jedan od tih načina može biti kroz podkaste na Youtubu, u okviru kojih se kritički promišlja i razgovara o problemu holokausta, kao i o događajima koji su mu prethodili, ali i onim potonjim (OSCE, 2020).

S obzirom na činjenicu da mladi ljudi najbolje uče i grade predstave o svetu na osnovu samostalnog otkrivanja i u komunikaciji sa vršnjacima, profesor bi trebalo da ima ulogu medijatora koji će olakšati istraživanje i podstaći ih u aktivnom učenju – istraživanje sajtova na kojima se interaktivno može učiti i istraživati o holokaustu, razgovor o pogledanoj pozorišnoj predstavi, filmu, pročitanoj knjizi, crtanje stripa, stavljanje u tuđe cipele, kreiranje portala za vršnjačku komunikaciju ili korišćenje društvenih mreža za razmenu ideja i istraživanje stavova (OSCE, 2020) i slično (<https://www.holocaustremembrance.com/resources/educational-materials/teaching-about-holocaust-without-survivors>).

Iako često film ili knjiga učenicima mogu biti vrlo zanimljivi, važno im je napomenuti da oni često ne prate istorijski tok i na taj način mogu kreirati lažnu sliku o žrtvama, zločincima i mestima na kojima su se zločini događali. Rasprava o ovim problemima kroz poređenje sa istorijskim izvorima može biti podsticaj za kritičko vrednovanje svih navedenih elemenata.

Kada se govori o poučavanju i učenju holokausta u Srbiji, bilo bi korisno osvrnuti se i na slične događaje iz veoma bliske istorije nakon raspada SFRJ. Ovo bi omogućilo umetanje bliske nacionalne istorije u kontekst nacionalizma i genocida. Profesori bi trebalo da podstiču promišljanje o nacionalnom diskursu novije istorije.

Ovakav pristup temi omogućiće da mladi ljudi uoče razlike u diskursima, da razmisle zašto do tih razlika dolazi, koji elementi se u različitim diskursima mogu uočiti i slično (<https://www.holocaustremembrance.com/resources/publications/mass-murder-people-disabilities-and-holocaust>). Na taj način se kod njih razvija kritičko mišljenje i kreira i učvršćuje lični identitet.

ZAKLJUČAK

Kritičko mišljenje je danas intelektualni i kulturni kanon. U Srbiji se ovaj kanon tek probija u školske kurikulume *i način obrazovanja*.

Ukoliko želimo da mlade naraštaje odgojimo u istinske intelektualce, razvoj kritičkog mišljenja je imperativ.

U radu se govori o poučavanju i učenju holokausta kao jednom od načina razvoja kritičkog mišljenja, ali se ono može primeniti i na druge teme, kako istorijske, tako i sve druge.

Kako bi se predrasude i stereotipi sveli na najniži mogući nivo, neophodno je da kritičko mišljenje postane sastavni deo obrazovnog procesa. Upravo zbog toga je i poučavanje o holokaustu izazov za vaspitače, didaktičare, metodičare i pedagoge.

Da bi se kritičko mišljenje razvilo kroz učenje o holokaustu, trebalo bi, osim navedenog, intenzivno raditi na razvoju argumetnacije stavova i tvrdnji kod učenika.

LITERATURA

OSCE (2020) Addressing Anti-Semitism in School – Training Curriculum for Secondary Education Teachers, UNESCO and OSCE, Paris

OSCE (2020) Addressing Anti-Semitism in School – Training Curriculum for Vocational Educational Education Teachers, UNESCO and OSCE, Paris

OSCE (2020) Addressing Anti-Semitism in School – Training Curriculum for Primary Education Teachers, UNESCO and OSCE, Paris

<https://www.holocaustremembrance.com/sr/about-us/stokkholmska-deklaracija>

<https://www.osce.org/odihr/470709>

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000248071>

SUFFERING OF SERBS, JEWS, ROMA AND OTHERS IN THE FORMER YUGOSLAVIA
The Tenth Scientific Conference with International Participation
(Book of Proceedings)

<https://www.holocaustremembrance.com/resources/publications/mass-murder-people-disabilities-and-holocaust>

<https://www.holocaustremembrance.com/resources/educational-materials/teaching-about-holocaust-without-survivors>

<https://www.holocaustremembrance.com/resources/publications/mass-murder-people-disabilities-and-holocaust>

The IHRA definition of anti-Semitism and why people are fighting over it, explained - Jewish Telegraphic Agency (jta.org)

LOGORI U BEOGRADU U DRUGOM SVETSKOM RATU¹

Ivan M. Becić

Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Republika Srbija;
becic89@gmail.com

Apstrakt: Iako osnivanje logora, kao svojevrsnog zatvora za grupe ljudi sakupljene po određenom kriterijumu (verskom, nacionalnom, političkom), datira sa kraja XIX veka, svoje pravo, prepoznatljivo značenje ova reč dobila je u vremenu između dva svetska rata u državama u kojima su na vlasti bili totalitarni režimi. Tokom Drugog svetskog rata međuratni logori prerasli su u koncentracione logore većih ili velikih razmera, a obe zaraćene strane osnivale su nove. Najveći broj logora nalazio se u Evropi, na prostoru koji je zahvatala ili kontrolisala nemačka vojska i bilo ih je oko dve hiljade. Pojedini od ovih logora postali su velika stratišta u kojima je masovno vršena likvidacija ljudi, a gotovo svi oni dobili su istaknuto mesto u okviru projekta „konačnog rešenja” jevrejskog pitanja u granicama Starog kontinenta. Na prostoru okupirane Kraljevine Jugoslavije najveći broj logora bio je na teritoriji Nezavisne države Hrvatske, a postojali su i na teritoriji ostalih oblasti i provincija. Po obimu, najveći prostor zahvatao je sistem logora Jasenovac u Nezavisnoj državi Hrvatskoj, u kome je stradao daleko najveći broj zatočenih. U Srbiji su najveći logori osnovani u Beogradu i Nišu. Na području Beograda status logora imali su logori Sajmište i Banjica. Topovske šupe bile su tzv. prolazni logor, dok su Jajinci postali mesto za likvidaciju prvenstveno pripadnika Narodno oslobodilačkog pokreta. Prve žrtve ovih logora bili su Jevreji i Romi, dok će vremenom njihov najveći broj činiti pripadnici srpskog naroda. Sa ukupnim brojem žrtava i njihovim karakterom iz različitih pobuda često se manipuliše, tako da je ovaj rad prilog u utvrđivanju realnog broja žrtava na području Beograda i njihove nacionalne pripadnosti, a sa ciljem da se podstakne

1 Rad je nastao u okviru naučnoistraživačkog rada NIO po Ugovoru sklopljenim sa Ministarstvom nauke, tehnološkog razvoja i inovacija RS broj: 451-03-47/2023-01/200020 od 03.02.2023. godine.